

///// tematická studie / thematic article //////////////////////////////////////

NORMATÍVNOSŤ TVRDENIA**Normativity of Assertion**

Abstrakt: Cielom štúdie je vysvetliť motiváciu a podstatu filozofických koncepcií, podľa ktorých je tvrdenie normatívny fenomén. Začnem tým, že zmapujem kľúčové myšlienky k problematike tvrdenia, a lokalizujem typické normatívne prístupy. Potom rozoberiem, čo vlastne znamená povedať, že tvrdenie je normatívnym fenoménom špecifického druhu, a predložím špekulatívno-hypotetickú rekonštrukciu genézy tvrdiacej jazykovej hry – presnejšie, jej protoformy – ktorá by mala vyzdvihnúť jej charakteristické sociálno-normatívne aspekty. Na tomto základe postavím kritické porovnanie dvoch reprezentatívnych normatívnych prístupov k tvrdeniu: pragmatického inferencializmu Roberta Brandoma a Knowledge Account of Assertion Timothyho Williamsona. Budem argumentovať, že Brandomov prístup adekvátnejšie vystihuje sociálnu povahu tvrdenia, esenciálnu pre túto rečovú hru.

Kľúčová slova: tvrdenie; normy; odôvodnenie; poznanie

Abstract: My aim in this study is to explain both motivation and main ideas of those philosophical accounts of assertion that take it to be a normative phenomenon. I first draw a map of key ideas pertaining to the problem and localize on it typical normative accounts. Then I take up the issue of what it means to say that assertion is a normative phenomenon, putting forward a speculative-hypothetical reconstruction of the genesis of the assertoric game – or, rather, its protoform – to bring to the fore social-normative aspects characteristic of it. This will provide the basis for a critical comparison of two representative normative approaches to assertion: pragmatic inferentialism of Robert Brandom, and Knowledge Account of Assertion of Timothy Williamson. I shall argue that Brandom's normative approach to assertion is superior, as it much better accounts for a social dimension of assertion that is essential to this language game.

Keywords: assertion; norms; inferentialism; knowledge

LADISLAV KOREŇ

Filosofická fakulta UHK
nám. Svobody 331, 500 03 Hradec Králové

Úvod

Najintenzívnejšie filozofické debaty súčasnosti sústredené na problém *tvrdenia* sa pýtajú po povahe tohto javu: čo špecificky odlišuje *hru na tvrdenie* od iných jazykových hier? Jednou z možností je, že tvrdenie je *normatívnou praxou špecifického druhu*. V tejto stati sa pokúsim vyjasniť motiváciu reprezentatívnych normatívnych prístupov k tvrdeniu a upozorniť na ich prednosti i limity. Začnem tým, že zmapujem niektoré kľúčové myšlienky, ktoré boli k téme formulované *po obrate k jazyku*, a lokalizujem normatívne prístupy k tvrdeniu. Potom sa podrobnejšie zamyslím nad otázkou, čo vlastne znamená, že tvrdenie je normatívny fenomén špecifického druhu, a odvážim sa predložiť špekulatívno-hypotetickú rekonštrukciu genézy tvrdiacej jazykovej hry – presnejšie, jej protoformy - ktorá by mala vyzdvihnúť jej charakteristické sociálno-normatívne aspekty. Na tomto základe postavím kritické porovnanie dvoch reprezentatívnych normatívnych prístupov. Prvým je pragmatický inferencializmus Roberta Brandoma, založený na sofistickovanom výklade mechanizmu pripisovania a uznávania *záväzkov a oprávnení* v rámci sociolingvistickej hry na *požadovanie a udávanie dôvodov*.¹ Druhým je *Knowledge Account of Assertion* Timothyho Williamsona, podľa ktorého je tvrdenie špecifickou jazykovou hrou, podliehajúcou jedinej konštitutívnej norme: *Je správne: tvrdiť, že P, len ak vieš, že P*.² Williamsonov prístup má svoje prednosti, ja však budem argumentovať, že Brandomov pragmatický inferencializmus adekvátnejšie vystihuje sociálny rozmer tvrdenia, charakteristický pre túto jazykovú prax.

1. Tvrdenie a obrat k jazyku

V súčasnej filozofii jazyka sa *tvrdeniu* zvykne priznávať podobne kľúčová rola ako *súdu* v tradičnej teórii poznania.³ Nie je to náhodná zhoda okolností. Medzi tvrdením a súdom sú totiž nápadné súvislosti. (1) Sú to akty s pro-

Táto štúdia vznikla za podpory grantu „Člověk jako normativní tvor“, GAČR P401/10/0146, 2010–2012.

¹ Viz Robert BRANDOM, *Making It Explicit*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1994.

² Timothy WILLIAMSON, *Knowledge and Its Limits*. Oxford: Oxford University Press 2000. Existuje viacero verzií, ktoré sú typicky Williamsonovou koncepciou silno ovplyvnené. Viz napr. Jason STANLEY, *Knowledge and Practical Interests*. Oxford: Oxford University Press 2005; alebo John HAWTHORNE, *Knowledge and Lotteries*. Oxford: Oxford University Press 2004.

³ Anglický ekvivalent pre „tvrdenie“ je „assertion“, nemecký „Behauptung“.

pozičným obsahom – vyjadrujeme a pripisujeme ich pomocou deklaratívnych viet resp. vedľajších viet uvedených spojkou „že“. (2) V tvrdení rovnako ako v súde je obsiahnutý pravdivostný nárok a v prípade „uspokojenia“ tohto nároku je akt úspešný. Metaforicky povedané, tvrdenia *cielia na pravdu* (*aim at truth*), na rozdiel od rečových aktov typu žiadosti alebo rozkazu, zameraných na realizáciu požadovaného resp. rozkázaného stavu vecí. Tvrdenie i súd majú „odpovedať“ svetu – a byť zmenené, keď mu neodpovedajú – nie naopak.⁴ (3) Úprimnými tvrdeniami aktuálne vyjadrujeme niečo, čo si myslíme alebo vieme; kým súd sa štandardne vysvetľuje ako mentálna aktualizácia stavu presvedčenia.

Tieto analógie napovedajú, prečo sa dlho po karteziánskom *obrate k subjektu* tvrdenie považovalo len za manifestovaný súd. Za obrátenie tradičných explanačných priorít vďačíme podľa Michaela Dummetta Fregeho *obratu k jazyku*.⁵ Kant urobil prvý krok, keď priznal *súdu* prioritu pred *pojmom*. V súde identifikoval základný výkon *diskurzívneho* spôsobu chápania a poznávania vlastného rozumným bytostiam – *byť pojmom* potom znamená *byť zložkou súditeľného obsahu*. Fregeho predmetom záujmu je tiež *diskurzívna racionalita*, a síce logická štruktúra zdôvodnenia charakterizujúca jej vrcholnú formu v podobe vedeckého poznania.⁶ Z perspektívy metodologického obratu k jazyku je však diskurzivita primárne implementovaná v jazyku a jej základnými výkonmi sú výpovede, majúce typický tvar viet. Prototypickými výpoveďami z pohľadu diskurzivity sú však tvrdenia, realizované zvyčajne tvrdiacimi vetami. Pretože odôvodnenie má podobu úsudku (inferencie) postupujúceho od tvrdení v premisách k tvrdeniu v závere. Tvrdenie je teda ideálny *Ersatz* za kategóriu súdu s jej psychologizujúcimi rezíduami.⁷

⁴ John Searle v tejto súvislosti zaviedol pojem „direction of fit“ (John SEARLE, *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press 1969). Tvrdenie má podľa neho „word-to-world direction of fit“ (rečový akt má odpovedať svetu), zatiaľ čo rozkaz alebo žiadosť má „world-to-word direction of fit“ (svet má odpovedať rečovému aktu).

⁵ Michael DUMMETT, *Origins of Analytical Philosophy*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1996, 2. kapitola.

⁶ K tomu tiež BRANDOM, *Making it Explicit*.

⁷ Michael DUMMETT (*Frege: Philosophy of Language*. London: Duckworth 1973, s. 361) hovorí, že v kontexte metodologického obratu k jazyku je súd vhodné explikovať ako interiorizované tvrdenie. Fregeho preferovaná terminológia však s týmto úplne neharmonizuje. V *Pojmovom písme* (*Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens*. Halle a. S.: Louis Nebert 1879) Frege hovorí o súde (*Urtheil*) a súditeľnom obsahu (*Beurtheilbare Inhalt*), čomu odpovedá i jeho nomenklatúra pre základné logické symboly: vodorovný pruh — indikujúci súditeľný obsah a zvislý pruh | indikujúci súd. I v jeho zrelom

Dummett sám svojho času výrazne ovplyvnil agendu debát o *tvrdení*, keď v klasickom článku o pravde⁸ upriamil pozornosť na pojmové väzby medzi tvrdením a pravdou na jednej strane

Tvrdenie cieľi na pravdu a je úspešné, keď je pravdivé,
a tvrdením a odôvodnením na druhej strane

Správne tvrdenie by malo byť podložené (dobrými, adekvátnymi) dôvodmi.

Jedna z hlavných, ak nie priamo hlavná výzva pre filozofiu jazyka po Fregeho obrate k jazyku spočíva podľa Dummetta v objasnení vzťahov medzi tvrdením, pravdou, a odôvodnením. To je stále živá téma, ktorú však možno uchopiť z rôznych, i súperiacich filozofických perspektív. Pre názornejšiu predstavu vyložím dva vplyvné prístupy k tomuto problému: Dummettovu systematickú teóriu významu, a prístup známy z modernej teórie rečových aktov.

Dummett si predstavoval, že správne svetlo na tieto väzby vrhnú len úvahy o vhodnej podobe systematicky budovanej teórie významu pre prirodzený jazyk. Teória významu má tri úrovne, motivované Fregeho rozlíšením ingrediencií jazykového významu na sémantické (*Sinn* a *Bedeutung*)⁹ a prag-

období – viz Gottlob FREGE, *Základné zákony aritmetiky I (Grundgesetze der Arithmetik. Band I.* Jena: Verlag Hermann Pohle 1893) – hovorí okrem tvrdenia stále i o súde, a používa už zavedenú nomenklatúru. Na druhej strane, v obidvoch obdobiach používa pojmy súdu a tvrdenia často zameniteľne. V *Myšlienke* („Der Gedanke. Eine logische Untersuchung.“ *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, 1918-1919, č. 2, s. 58–77) ich však diferencuje, keď hovorí, že v súde sa nielen uchopuje ale i uznáva pravdivosť myšlienky (propozičného obsahu), a že v tvrdení sa usúdené navyše verbalizuje (alebo inak vyjadruje). Znamená to, že súd, ako mentálny akt uznania pravdivosti myšlienky, má pre neho explanačnú prioritu pred tvrdením? Nie. Frege totiž súčasne zdôrazňuje, že hoci nemožno vylúčiť *nejazykovú formu myslenia, naše myslenie* (a súdenie) je jazykové skrz naskrz. Metodologická priorita jazyka – ergo tvrdenia pred súdom – je tu zjavná.

⁸ Michael DUMMETT, „Truth.“ *Proceedings of the Aristotelian Society*, roč. 59, 1959, s. 141–162; ďalej odkazujem k reprintu článku v Michael DUMMETT, *Truth and Other Enigmas*. 2nd edition. London: Duckworth 1980.

⁹ Dummett hovorí, že významové aspekty zahrňujú len *Sinn/zmysel* a *Färbung/zafarbenie* (alternatívne nazývané i *tone*), ale nezahrňujú fregeovský *Bedeutung* (doslova význam, často prekladaný ako *referencia* či *denotát*). Význam je totiž kognitívna kategória: význam výrazu je to, čo musíme poznať, aby sme výrazu kompetentne rozumeli, zatiaľ čo referencia výrazu (ak nejakú má) je vždy daná len jednostranne skrze nejaký zmysel, ako jej spôsob kognitívnej danosti. Zmysel výrazu však podľa Dummetta netreba chápať ako určitú abstraktnú entitu, ale ako jeho špecifickú funkciu v jazyku, ktorej pochopenie sa manifestuje v použití a reakciách kompetentného hovorca. Ja vychádzam z toho, že referencia je aspektom jazykového

matické (*Färbung* a *Kraft*).¹⁰ Jej jadrom je kompozicionálna *sémantika* rekurzívne špecifikujúca *sémantické* vlastnosti viet na základe *sémantických* vlastností ich zložiek a syntaxe. *Teória sily* klasifikuje konvencie v používaní rôznych typov viet, ktoré konštituuujú rečové akty ako je tvrdenie, rozkaz, otázka, a podobne. Tretia úroveň zachytáva jazykové javy, ktoré sa typicky viažu na aspekty komunikácie a konverzácie, ako je indikovanie postoja hovorca adresátovi, formálneho verzus neformálneho štýlu, emočných odtieňov, presupozícií, konverzačných implikátúr, a podobne. *Sémantika* a *teória sily* však nie sú dvoma oddelenými úrovňami; naopak, sú medzi nimi principiálne motivované prepojenia. Hlavným cieľom teórie významu je totiž špecifikovať význam viet, pretože rečové akty, ako paradigmatické jazykové výkony, majú typicky tvar viet. Fundamentálny akt v rámci teórie sily je však tvrdenie – k nemu sa tak či onak vzťahujú ostatné rečové akty – konvencionálne realizovaný deklaratívnou vetou. Deklaratívna veta je tak fundamentálnou kategóriou v rámci *sémantiky*. Keďže tvrdenia deklaratívnych viet primárne hodnotíme ako správne/nesprávne, i *sémantika* má byť koncipovaná tak, aby rekurzívne generovala podmienky, v ktorých by výpovede takých viet boli správne – *podmienky správnosti*. V tomto bode Dummett aplikuje Fregeho kontextuálny princíp: *ordo explanandi*, význam sub-vetného výrazu treba explikovať ako špecifický príspevok k podmienkam správnosti (výpovedí) viet, v ktorých sa vyskytuje ako zložka.

Hlavnou otázkou potom je: ako máme v rámci *sémantiky* konštruovať podmienky správnosti? Tak, že výpoveď $de \leftrightarrow$ klaratívnej vety je správna (nesprávna) v prípade nastávania (nenastávania) určitého stavu vecí, ktoré môže principiálne presahovať naše rozpoznávacie možnosti a schopnosti? V tom prípade, Dummett hovorí, chápeme podmienky správnosti dvojhodnotovo a realisticky. Alebo máme chápať podmienky správnosti vety „P“ ako určité evidenčné podmienky, ktoré, ak by nastali, by nás v nejakom zmysle oprávňovali tvrdiť danú vetu – to znamená, ako *podmienky tvrditeľnosti* nepresahujúce naše rozpoznávacie možnosti a schopnosti?¹¹

významu v širšom zmysle: ako *to*, o čom hovoríme. Ostatne, pre Fregeho bolo rozlíšenie zmyslu a referencie rozlíšením v rámci jednej nediferencovanej kategórie (pojmového) obsahu (*begriffliche Inhalt*) z obdobia *Pojmového Písma*.

¹⁰ Podľa Dummetta (*Frege: Philosophy of Language*, s. 302, 311) existujú v jazyku konvencie špecifikujúce, napríklad, že použitie tvrdiacej vety je tvrdením (má tvrdiacu silu), ak nenastávajú určité špecifické okolnosti (ako je napr. vyslovovanie viet hercami na javisku, a podobne). Fregeho *zafarbenie* je napr. kvalita toho typu, ktorá jemne odlišuje význam spojky „a“, ale“ s jeho kontrastnou konotáciou, od významu spojky „a“, ktorý ju nemá.

¹¹ Dummett niekedy hovorí, že podmienky správnosti tvrdenia deklaratívnej vety by sme mohli nazývať i *podmienkami pravdivosti*, pretože kategórie pravdy a nepravdy sú v ich

Fregeho klasická sémantika pre extenzionálne jazyky logiky – formalizovaná neskôr Alfrédom Tarskim – je založená práve na dvojhodnotovo konštruovaných pravdivostných podmienkach: „P“ je buď pravdivá alebo nepravdivá, podľa toho, či nastáva alebo nenastáva určitý stav vecí, nezávisle na mozgnej evidencii, ktorou kompetentný hovorca disponuje (alebo by mohol disponovať). Bivalentná sémantika potom ospravedlňuje zákony klasickej logiky, paradigmaticky *vylúčeného tretieho*: *A alebo non-A*. Typická antirealistická alternatíva je podľa Dummetta implementovaná v revizionistickej sémantike intuicionistov, podľa ktorej je veta „P“ tvrditeľná, keď existuje jej dôkaz.¹² Ak je však „P“ nerozhodnuteľná veta – nemáme záruku, že existuje efektívna procedúra, ktorá nám v konečnom počte krokov umožní buď dokázať alebo vyvrátiť „P“ – nie sme ani oprávnení tvrdiť, že „P“ je buď pravdivá alebo nepravdivá.¹³ V tomto zmysle, antirealistická sémantika nezachováva dvojhodnotovosť pre nerozhodnuteľné vety, ako je napr. notorická Goldbachova hypotéza: *každé párne číslo väčšie než 2 je súčtom dvoch prvočísel*. Podľa Dummetta, ktorý odvážne aplikuje túto perspektívu i mimo oblasť matematiky, sem dosť pravdepodobne spadajú kontrafaktualne pod-

bežnom použití dimenziami správnosti a nesprávnosti tvrdení. Pozri napr. DUMMETT, *Truth and Other Enigmas*, s. xvii. V tom prípade možno povedať, že poznať význam deklaratívnej vety „P“ znamená poznať podmienky, v ktorých by tvrdenie vety „P“ bolo pravdivé. Otázka by v tom prípade stála takto: ak má sémantická teória špecifikovať význam deklaratívnych viet, má vsadiť na ich realistické (epistemicky nepodmienené) podmienky pravdivosti, alebo na ich antirealistické (epistemicky podmienené) podmienky pravdivosti? Dummett (*Truth and Other Enigmas*, s. xxii) priznáva, že jeho antirealistické argumenty oscillovali medzi dvomi pozíciami. (1) pojem pravdy nehrá v teórii významu žiadnu substantívnu rolu (a je chápaný výlučne ako prostriedok *diskvotácie* podľa princípu „P“ je pravda $\leftrightarrow P$, podobne ako tomu je u Ramseyho, Wittgensteina, či Quina, a sémantika je založená na (epistemických) podmienkach tvrditeľnosti (verifikovateľnosti). (2) Teória významu používa robustnejší pojem pravdy, ten je však rekonštruovateľný v termínoch podmienok tvrditeľnosti (ako potenciálna tvrditeľnosť alebo verifikovateľnosť, či nejaká iná variácia na túto tému). Sám pritom tenduje k alternatíve (2), s tým že v takomto poňatí pravda nebude centrálnym, ale bude stále zásadným („crucial“) pojmom sémantiky (v rámci revizionistickej sémantiky intuicionistov by bol napr. centrálnym pojem konštrukcie dokazujúcej vetu „P“, a pravda by bola explikovaná ako existencia takej konštrukcie).

¹² Presnejšie povedané, keď pre „P“ existuje efektívna procedúra, ktorá vedie k tzv. kanonickému dôkazu vety jej typu (kde typ vety je daný hlavným logickým operátorom vety – to, či „P“ je konjunkcia, disjunkcia, negácia, implikácia, univerzálna či existenčná kvantifikácia).

¹³ Dummettov pojem *nerozhodnuteľnej vety* je špecifický a nekryje sa s pojmom *formálne nerozhodnuteľnej vety* v rámci deduktívneho systému: (a) neobmedzuje sa na efektívnu procedúru dôkazu resp. vyvrátenia „P“ v rámci formálneho systému, a (b) z toho, že nedisponujeme efektívnu procedúrou rozhodujúcou „P“, neplynie, že taká metóda absolútne neexistuje, ale len to, že nemáme záruku, že existuje.

mienkové výroky, výroky o minulosti, budúcnosti, vzdialených regiónoch časopriestoru, atď. Dôsledkom je, že niektoré klasické logické zákony, ako je *vylúčený tretí* či *zákon dvojitej negácie*, neplatia.

V kontexte jeho sémantického prístupu k tradičným metafyzickým sporom Dummett pripúšťa, že je možné akceptovať antirealistickú sémantiku pre jednu oblasť, a realistickú pre inú oblasť. Preslávil sa ale argumentom, ktorý má ukázať globálnu neadekvátnosť realistickej sémantiky.¹⁴ V prípade rozhodnuteľnej vety „P“ problém nenastáva, pretože jej podmienky pravdivosti nepresahujú kognitívne možnosti a schopnosti kompetentných hovorcov, ktorí sú schopní rozpoznať, či P alebo non-P. A táto schopnosť rozpoznania (rozhodnutia) manifestuje ich porozumenie vete „P“, tým že manifestuje ich poznanie, kedy je „P“ pravdivá. V prípade nerozhodnuteľnej „P“ však existuje medzera medzi jej realistickou podmienkou pravdivosti – označme ju $r(„P“)$ – a rozpoznávacími možnosťami/schopnosťami kompetentných hovorcov. Tí nemôžu preukázať porozumenie „P“ manifestovaním dispozície rozpoznať splnenie $r(„P“)$, pretože splnenie $r(„P“)$ presahuje ich rozpoznávacie možnosti a schopnosti. Dummett je však presvedčený, že význam je zo svojej podstaty verejný fenomén, pretože je komunikovateľný. Nemôže teda presahovať to, čo sa zraží v jazykovom správaní hovorcov. Ak význam vety spočíva v jej pravdivostných podmienkach, potom realistická sémantika nemôže adekvátne modelovať sémantickú kompetenciu – *qua* poznanie významu – v prípade nerozhodnuteľných viet. Epistemicky motivovaná sémantika má v tomto zásadnom ohľade podľa Dummetta navrch.

Samozrejme, nie každý by sympatizoval s Dummettovým metodologickým návrhom, uchopiť vzťahy medzi tvrdením, pravdou a odôvodnením v rámci úvah o systematickej teórii významu. Ludwig Wittgenstein a John L. Austin napríklad upozornili na praktickú dimenziu jazyka a pozoruhodnú rôznorodosť jeho foriem, oproti tradične jednostrannému akcentovaniu deklaratívneho modusu.¹⁵ Obidvaja rozoznávali kategóriu tvrdenia (stojí však za pozornosť, že tvrdenie nie je samostatnou kategóriou v Austinovej priekopníckej taxonómii ilokučných aktov), prevládala u nich však tendencia nepriznať tvrdeniam kľúčovú rolu v jazyku. Jazyk je charakteristický práve diverzitou rečových aktov, ako špecializovaných jazykových nástrojov pl-

¹⁴ K tomu pozri špeciálne Michael DUMMETT, *The Logical Basis of Metaphysics*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1991; alebo článok Michael DUMMETT, „The Philosophical Basis of Intuitionistic Logic.“ In: *Truth and Other Enigmas*, s. 215–247.

¹⁵ Ludwig WITTGENSTEIN, *Philosophical Investigations*. Preložila G. E. M. Anscombe. New York: MacMillan 1953; John L. AUSTIN, *How to Do Things with Words: The William James Lectures Delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Clarendon 1962.

niacich rôzne praktické funkcie: „Stating, describing etc. are just two names among a very great many others for illocutionary acts; they have no unique position.“¹⁶ Deskriptívny omyl (*descriptive fallacy*) spočíva podľa Austina v tom, že filozofi tradične vnímali jazyk primárne ako systém popisovania a oznamovania stavov vecí.

Na rozdiel od Wittgensteina, Austin pristúpil k rozmanitosti jazyka systematicky, a po zavrnutí dialekticky motivovanej dichotómie medzi *konštatívom* a *performatívom* sa podujal vypracovať taxonómiu *ilokučných aktov*, podporenú detailnou analýzou rôznych spôsobov, ako môže rečový akt zlyhať.¹⁷ Austinovská tradícia bola rozvíjaná Johnom Searlom v jeho teórii rečových aktov.¹⁸ Searle sa v určitých podstatných ohľadoch odchyľuje od Austina, nasleduje ho ale v tom, že ani on nepostuluje tvrdenie ako fundamentálnu jazykovú kategóriu (explanačnou paradigmou je mu dosť príznačne rečový akt *sľubu*),¹⁹ a rozpracováva – a háji proti kritikom²⁰ – Austinovu ideu, že ilokučné akty sú konvencionálne ukotvené. Dáva jej ale Wittgensteinovskú fazónu: rečové akty sú ťahy v hrách konštituovaných určitými pravidlami. Také jazykové hry sa môžu líšiť v štyroch zásadných ohľadoch: (1) v propozicnej podmienke (*propositional condition*) špecifikujúcej typ prípustných propozičných obsahov; (2) v prípravných podmienkach (*preparatory conditions*), ktoré musia byť splnené, aby bol rečový akt efektívny (aby nebol defektný);²¹ (3) v podmienkach úprimnosti (*sincerity conditions*) špecifikujúcich typ mentálneho stavu vyjadrovaného aktom, a nakoniec (4) v esenciálnej podmienke (*essential condition*), ktorá špecifikuje čím musí akt byť, aby bol aktom daného typu. Nasledujúca tabuľka to prehľadne ukazuje porovnaním rečových aktov sľubu a tvrdenia.

Takto koncipovaná teória predznamenáva horúce filozofické debaty súčasnosti, ktoré sa sústreďujú na otázku po *povahe* tvrdenia: čo, ak vôbec niečo, špecificky odlišuje tvrdenie od iných rečových aktov (hier)? A vyskytujú sa v zásade dva prístupy k takto formulovanej otázke: konštruktívne a deštruktívne.

¹⁶ AUSTIN, *How to Do Things with Words*, s. 148–149.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ SEARLE, *Speech Acts*.

¹⁹ Tvrdenie má paradigmatické postavenie len v rámci jednej kategórie rečových aktov, podobne ako sľub v rámci svojej.

²⁰ Známu kritiku Austinovho konvencionalizmu podal P. F. STRAWSON v článku „Intention and Convention in Speech Acts.“ *Philosophical Review*, roč. 73, 1964, č. 4, s. 439–460.

²¹ Moja dištinkcia efektívny/defektný je nie veľmi dobrým pokusom o preklad *felicitous/infelicitous*. Blíži sa však Searlovej terminológii.

	<i>Sľub, že P</i>	<i>Tvrdenie, že P</i>
<i>Podmienky obsahu</i>	P je propozičný obsah špecifikujúci budúci čin C hovorca H	P je ľubovoľný propozičný obsah
<i>Prípravná(é) podmienka(y)</i>	a) Adresát (A) preferuje stav, v ktorom hovorca (H) vykoná čin C pred stavom, v ktorom H nevykoná C b) H verí, že platí (a) c) Pre H ani A nie je zjavné, že H by čin C normálne vykonal	a) H má evidenciu podporujúcu pravdivosť P b) Pre H ani A nie je očividné, že A vie, že P
<i>Podmienky úprimnosti</i>	H má úmysel vykonať C	H si myslí (verí), že P
<i>Esenciálna podmienka</i>	H preberá záväzok vykonať C	H preberá záväzok k tomu, že P popisuje stav vecí, ktorý nastáva (= že P je pravda)

Deštruktívny prístup argumentuje, že v sociolingvistickej realite neexistuje žiadny filozofický zaujímavý fenomén tvrdenia. Tvrdenie je viac menej umelá filozofická kategória, a všetky problémy, ktoré sa v súvislosti s ňou diskutujú, sú buď pseudo-problémy alebo sa dajú dobre vysvetliť pomocou iných teoretických kategórií a princípov.²² V literatúre je táto pozícia zatiaľ okrajová. Nieкто by ju mohol zmiest zo stolu argumentom, že teoretizovanie o jazyku – ako každé iné – prichádza s vlastnými pojmovými kategóriami. Tie nemusia presne odpovedať ničomu v jazykovej realite, ale sú modelmi či idealizáciami, ktorých oprávnenosť sa testuje tým, čo nám umožňujú pochopiť a vysvetliť. Iní sa uspokojia s poukazom na to, že tvrdenia sú zaradované do taxonómii rečových aktov, a často sa im dokonca priznáva výsadné miesto.

Tieto odpovede by sotva uspokojili zástancov deštruktívneho prístupu. Tento problém si však dovoľm ponechať stranou, a ďalej sa budem venovať

²² Pozri najnovšie Herman CAPPELEN, „Against Assertion.“ In: BROWN J. – CAPPELEN, H. (eds.), *Assertion: New Philosophical Essays*. Oxford: Oxford University Press 2010, s. 21–48. Cappelen argumentuje, že kategória tvrdenia je teoreticky zbytočná, pretože všetko, čo potrebujeme vysvetliť, vysvetlíme pohodlne aj bez nej, opierajúc sa len o Austinovskú kategóriu lokúcie (Cappelen preferuje termín „saying“). Jeho článok je cenný práve v tom, že nás núti klásť si otázku, do akej miery je kategória „tvrdenia“ filozofickým konštruktom.

len konštruktívnym prístupom, vychádzajúcim z predpokladu, že niekde v sociolingvistickej realite je možné identifikovať špecifickú prax tvrdenia. Možné pozície sa potom profilujú podľa typu vysvetlenia toho, čo presne odlišuje túto jazykovú prax od iných praxí, ako je napr. sľub, otázka, príkaz, odhad, domnienka, a podobne. Tieto pozície sa ešte dajú rozdeliť na tie, ktoré implikujú, že jazyková prax tvrdenia je normatívnym fenoménom, a tie, čo takéto implikácie nemajú.

Je *prima facie* ľahké odlíšiť tvrdenia od otázok alebo príkazov poukazom na Fregeho rozlíšenie *sily* a *obsahu*. Tvrdenie sa odlišuje od príkazov alebo otázok tvrdiacou ilokučnou silou.²³ Otázka ale potom znie: v čom spočíva *tvrdiacia sila* tvrdenia? Nestačí len odpovedať, že v tvrdení je obsiahnutý určitý pravdivostný nárok, ktorý je buď splnený alebo nesplnený, a podľa toho je tvrdenie úspešné alebo neúspešné. Pretože i domnienky, predikcie, odhady, či dokonca typy obsahujú určitý pravdivostný nárok. Preto prichádzajú na radu konkrétnejšie návrhy, ktoré možno (nevyčerpávajúco) klasifikovať napríklad nasledovne (podľa McFarlane 2010):²⁴

1. Tvrdiť znamená vyjadriť určitý postoj.
2. Tvrdiť znamená urobiť určitý ťah definovaný nejakým konštitutívnym pravidlom.
3. Tvrdiť znamená pridať niečo do konverzačnej báze vzájomne zdieľaných presupozícií.
4. Tvrdiť znamená brať na seba určitý záväzok.

Alebo takto (podľa Cappelen 2010):

- i. Tvrdenia sú tie lokučné akty, ktoré sú riadené určitými normami
- ii. Tvrdenia sú tie lokučné akty, ktoré majú určité dôsledky či následky.
- iii. Tvrdenia sú tie lokučné akty, ktoré majú určité príčiny.
- iv. Tvrdenia sú tie lokučné akty, ktoré sú spojené s určitými záväzkami.

Podobné taxonómie nie sú mienené ako vylučujúce. Napr. záväzky ale i príspevky do konverzačne zdieľanej báze presupozícií sú určité typy dôsledkov. A postoje vyjadrované tvrdeniami sú presvedčenia, ktoré niektorí považujú za príčiny tvrdení. Pre nás je každopádne dôležité to, že koncepcie

²³ AUSTIN, *How to Do Things with Words*.

²⁴ John MacFARLANE, „What Is Assertion.“ In: BROWN J. – CAPPELEN, H. (eds.), *Assertion: New Philosophical Essays*. Oxford: Oxford University Press 2010, s. 79–96.

tvrdení možno deliť na normatívne a nenormatívne. Normatívne prístupy sú zhrnuté v MacFarlanových bodoch (2) a (4) resp. v Cappelenových bodoch (i) a (iv).

Ešte skôr než začnem komparáciu dvoch paradigmatických zástupcov týchto prístupov – z ktorých jeden identifikuje špecifikum tvrdiacej hry v dialektike pripisovania a uznávania *deontických statusov* určitého typu, zatiaľ čo druhý ho vysvetľuje skrze konštitutívne pravidlá – položím si predbežnú otázku, čo znamená, že tvrdenie je fenomén s normatívnou povahou.

2. Tvrdenie ako normatívny fenomén

Asi nikto nepochybuje o tom, že tvrdenia podliehajú normatívnym hodnoteniam rôzneho typu: napr. negatívnym typu „nemal si to tvrdiť“, lebo to bolo „irelevantné“, „neopodstatnené“, „ľživé“, „zavádzajúce“, „neslušné“, „urážlivé“, „neopatrné“, a podobne. Tvrdenia sú činy, a ako také podliehajú normatívnemu hodnoteniu. Hodnotenie však môže mať rôzne dimenzie: normy teoretickej alebo praktickej racionality, morálky, etikety... Povedať v tomto zmysle o určitom type činu, že je normatívnym fenoménom, neznamená povedať príliš veľa. Naša otázka preto musí mieriť hlbšie: *Je tvrdenie zo svojej podstaty (inherentne) normatívnym fenoménom?*

Existuje *prima facie* rozdiel medzi praxou konštituovanou normami, ktoré ju regulujú, a praxou, ktorá nie je konštituovaná normami – hoci ju regulujú. Druhý typ praxe predchádza normám, ktoré ju eventuálne začnú regulovať. V prípade fajčenia si také pravidlá vieme živo predstaviť (*de facto* ich máme v rôznych podobách zavedené); fajčenie však existovalo i pred nimi.²⁵ U praxe prvého typu sa zas ponúka inštruktívny príklad neязыkovej hry, ako je napr. šach, ktorá je vymedzená určitými pravidlami, stanovujúcimi čo je resp. nie je „ťahom“ v hre: ako môžeme, prípadne musíme ťahať, a ako nemôžeme, prípadne nemusíme ťahať. Vďaka ich definujúcej funkcii sa pravidlá takýchto hier nazývajú „konštitutívnymi“; a takto vymedzené hry sú *zo svojej podstaty (inherentne) normatívne fenomény*, pretože ich konštitutívne pravidlá nie sú voči nim externé (ako sú externé napríklad pravidlá etikety voči praxi fajčenia).

²⁵ To nevylučuje, že z praxe, ktorá povodne nie je konštituovaná pravidlami, môže vzniknúť prax (alebo i viacero praxi), ktorá je konštituovaná regulatívnymi pravidlami – silno ritualizované a obradné praxe fajčenia by mohli byť takým prípadom. Nemyslím si teda, že existuje ostrá hranica medzi oboma typmi praxe.

Uvedená dištinkcia môže a nemusí byť interpretovaná tak, že hry nemôžu modifikovať ich konštitutívne pravidlá bez toho, aby stratili svoju identitu. Nieкто by mohol argumentovať, že i minimálna modifikácia konštitutívnych pravidiel hry H predstavuje inú hru H*, pretože *entity líšiace sa v ľubovoľnej charakteristike nie sú totožné*. Otázne je, či toto metafyzické kritérium riadi každodennú prax identifikácie. Čo keby sa futbaloví mocipáni rozhodli, že od roku 2014 sa roh nebude kopať, ale bude sa hádzať? Mali by sme povedať, že futbal sa bude hrať v pozmenenej podobe? Alebo máme povedať, že sa bude hrať iná hra, ktorá sa na futbal náramne podobá? Samozrejme, v istom ohľade hra nebude *tá istá*. Na druhej strane, pravidlá športových hier sa nepochybné z času na čas upravujú, hry však i napriek tomu identifikujeme tými istými menami (asociované kritéria identity sú očividne flexibilnejšie než metafyzické kritérium).

Nepochybné je do určitej miery arbitrárne (vecou rozhodnutia, konsenzu, konvencie) a závislé od kontextu (aká náhla a/alebo veľká zmena to je, kto a prečo ju navrhol, čo to prinesie, atď.), či hru s modifikovanými pravidlami budeme nazývať tým istým menom, alebo budeme hovoriť o „novej“ hre.²⁶ Avšak, nech už budeme v prípadoch modifikácie hry hovoriť o starej hre H alebo o novej hre H*, nemení to nič na existencii konštitutívnych pravidiel. Sú to stále len pravidlá, ktoré vymedzujú ako v hre ťahať a neťahať – či už ju budeme nazývať po starom (H) alebo po novom (H*). Z tohto pohľadu sa zdá byť rozumné zbaviť kategóriu *konštitutívnosti* metafyzických konotácií *esencializmu*,²⁷ a neabsolutizovať dištinkciu medzi pravidlom (de-

²⁶ Z tohto pohľadu sa fundamentalista „rozhodol“ aplikovať extrémne jemné kritérium identity, senzitivne ku každej diferencii. To však môže mať teoretické opodstatnenie. Keď napr. Rudolf CARNAP (*Introduction to Semantics*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1942) alebo David LEWIS (*Convention. A Philosophical Study*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1969) definujú jazyk ako rekurzívne vymedzenú množinu výrazov (viet) + ich kompozicionálnu (množinovo-teoretickú) interpretáciu, sledujú určité teoretické ciele: navrhujú matematicky exaktné modely určitých aspektov prirodzeného jazyka (či jeho fragmentu). Takto definovaný jazyk je abstraktný objekt, ktorý samozrejme nemôže byť totožný s jazykom, od ktorého sa líši čo i len jedným slovom, prípadne interpretáciou slova. Naše bežné kritéria identifikácie bežného jazyka – akokoľvek vágne – však nemusia byť, a ani ne sú rovnako striktné.

²⁷ Podľa ktorého je *F* esenciálnou vlastnosťou *P* práve keď *nie je možné* aby: niečo bolo *P* a súčasne to nebolo *F*. Aplikácia: *F* je konštitutívne pravidlo nejakej hry/praxe *P* práve keď nie je možné aby: *x* bolo aktom *P* a súčasne *x* nebolo podriadené pravidlu *F*. Ako ešte uvidíme, Timothy Williamson je obhajca práve tohto prístupu, upozorňuje však, že takto definované jazykové hry sú idealizáciami. Zaujímavé je, že dnes už košatá debata o konštitutívnych pravidlách tvrdenia, ktorá na Williamsonov výklad reaguje, s ním v tomto ohľade skoro vôbec nepolemizuje. Priznávam, že nedisponujem kapacitou kontrafaktuálnych intuícii, ktorej sa

finíciou, konvenciou) a ťahom – ako nám to opakovane radil Wittgenstein alebo Quine.

Keď už máme rámcovo vyjasnené, čo znamená byť normatívnym fenoménom, môžeme si položiť nasledujúce otázky v súvislosti s jazykovou kategóriou tvrdenia:

- a) Je tvrdenie inherentne normatívnym fenoménom, alebo je skôr situované v širšom priestore noriem, pravidiel, ktoré regulujú konanie racionálnych bytostí všeobecne, v rôznych aspektoch ich intencionálneho či sociálneho jednania?
- b) Pokiaľ je tvrdenie inherentne normatívnym fenoménom, je ním v tom zmysle, že má určité konštitutívne pravidlá (či pravidlo)?
- c) Ak áno, aké špecifické konštitutívne pravidlá (pravidlo) má tvrdiaca jazyková hra?

Stojí za pozornosť, že tento problém a Dummettova filozofická výzva zmienená hneď v úvode spolu veľmi úzko súvisia. V citovanom článku o pravde Dummett zdôrazňuje, že „cieľom“ tvrdenia vety „P“ je *tvrdiť pravdu*. A ak je cieľom tvrdiť pravdu, *nemal by mať* tvrdiaci subjekt epistemicкую oporu (evidenciu) v prospech „P“? Uvážme Dummettovu paralelu so súťaživou hrou.²⁸ Akokoľvek detailne by sme charakterizovali ťahy v takej hre, ak by sme neuviedli, že cieľom hry (a v dôsledku ťahov v hre) je „vyhrať“ (a nie „prehrať“), vynechali by sme niečo úplne esenciálne. Kto podstatu hry chápe, vie, že ako hráč tejto hry chce vyhrať; ergo, že by *mal* voliť svoje ťahy tak, aby ju pokiaľ možno vyhral (mal by mať „vážnu stratégiu“). Analogicky, kto chápe jazykovú hru na tvrdenie, vie, že cieľom je tvrdiť pravdu; chápe tak, že ak chce niečo tvrdiť, *mal by* mať dobré dôvody podporujúce pravdivosť toho, čo tvrdí.²⁹

títo autori dovoľávajú pri identifikácii konštitutívneho pravidla tvrdenia (či inej praxe). Okrem toho, ich obľúbené kontrafaktuálne testy typu *Bol by to ešte akt P, keby nepodliehal pravidlu F?* majú v prípade aktu tvrdenia nejasné výsledky i podľa filozofov, ktorí inak nenamietajú voči tejto, dnes tak populárnej metodológii (napr. Herman CAPPELEN v „Against Assertion“ argumentuje, že takýto test nefavorizuje žiadne konštitutívne pravidlo tvrdenia).

²⁸ DUMMETT, „Truth,“ s. 2–3.

²⁹ Dummettov výklad sa vyskytuje v kontexte jeho kritiky Fregeho sémantiky, v rámci ktorej je *Pravda* (a *Nepravda*) sémantickou hodnotou tvrdiacej vety, pričom kritériom identity pravdivostnej hodnoty viet je ich materiálna ekvivalencia. Takáto koncepcia – podobne ako redundantčné alebo deflačné slogany typu „(tvrdiť, že) P je pravda = (tvrdiť, že) P“ –

Podobne ako v Searlovej teórii rečových aktov sa tu rysujú normatívne dimenzie, ktoré by sa mohli ukázať charakteristickými pre tvrdenie ako špecifickú jazykovú hru. Dummett má pravdepodobne toto na mysli, keď hovorí, že charakterizovať tvrdenia ako pravdivé resp. nepravdivé neznamena ich len klasifikovať do dvoch tried. To, že cieľom tvrdenia je tvrdiť pravdu, je pre tento rečový akt rovnako definujúca črta, ako je pre súťaživú hru definujúce to, že cieľom hráča je vyhrať. Podľa Dummetta je tvrdenie vety *správne*, keď hovorca disponuje evidenciou v jeho prospech. Cieľ a správnosť tvrdenia spolu úzko súvisia, možno analogicky tomu, ako cieľ vyhrať v hre súvisí s disponovaním víťaznou stratégiou.

3. Ako a prečo mohol vzniknúť normatívny fenomén *prototvrdenia*?

*There is a fantastic payoff in trading hard-won knowledge with kin and friends, and language is obviously a major means of doing so.*³⁰

Starý metodologický recept radí, že keď chceme pochopiť povahu určitého javu, mali by sme sa opýtať, prečo a ako prišiel na svet. Jazyk nie je výnimkou, a existuje dnes nespočetne štúdií na túto tému. V prípade jazyka je také vysvetlenie odkázané do značnej miery na špekulácie, ktoré však môžu byť myšlienkovy plodné. V tejto časti si v hrubých obrysoch zašpekulujem o tom, prečo a ako sa mohla etablovať jazyková prax, ktorá je inherentne normatívna a vykazuje už základné charakteristiky tvrdenia. Nazvime túto prax pracovne *proto-tvrdením*. Dúfam, že táto rekonštrukcia by mohla vrhnúť ostrejšie svetlo na sociálno-normatívnu povahu tvrdenia.

O jazyku sa často hovorí, že sa vyvinul ako subtílny komunikačný prostriedok v rámci ľudských skupín,³¹ umožňujúci koordinovanie činností ako je zber, lov, obrana, rituál, atď., prípadne kvôli ďalším funkciám, ktoré

vynechávajú podľa Dummetta „pointu“ existencie pravdivostného predikátu v jazyku, ku ktorej patrí indikácia konštitutívneho cieľa tvrdenia.

³⁰ Stephen PINKER, *Language Instinct*. New York: Morrow; London: Penguin 1994, s. 367.

³¹ Pozri napr. Stephen PINKER, „Language as an Adaption to the Cognitive Niche.“ In: CHRISTIANSEN, M. – KIRBY, S. (eds.), *Language Evolution: States of the Art*. New York: Oxford University Press 2003, s. 16–37; Chris KNIGHT *et al.*, „Language: A Darwinian Adaptation?“ In: KNIGHT, C. – STUDDERT-KENNEDY, M. – HURFORD, J. R. (eds.), *The Evolutionary Emergence of Language: Social Function and the Origins of Linguistic Form*. Cambridge: Cambridge University Press 2000, s. 1–15; Jean L. DESSALLES, *Why We Talk: The Evolutionary Origins of Language*. Oxford: Oxford University Press 2009.

intenzívne diskutujú evoluční teoretici na pomedzí lingvistiky, psychológie a biológie (utváranie a utužovanie rôznych spoločenských väzieb či spojeníctiev, alebo efektívne predávanie skúseností, ktoré by inak každý jedinec musel práčne získavať metódou pokus-omyl).

Sotva preceníme dôležitosť informačnej výmeny na báze epistemickej delby práce pre ľudské skupiny (tým nechcem tvrdiť, že jazyk je iba alebo primárne o výmene informácií). Informácie o fyzickom a sociálnom prostredí sú nepochybne extrémne užitočné – často sú otázkou života a smrti – jedinec ale z pochopiteľných dôvodov nemôže byť všade, a jeho možnosti získavania informácií sú tak značne limitované. Našťastie, jeden (X) videl, počul niečo (napr. predátora), zatiaľ čo druhý (Y) videl, počul niečo iné (zdroj chutnej potravy). Ak si X a Y dokážu svoje informácie nejako komunikovať, mohli by z toho vzájomne profitovať. Jazyk je nástrojom, umožňujúcim jednak jemnú artikuláciu informácií, jednak ich výmenu.

Už signalizácia známa z animálnej ríše môže byť chápaná ako primitívna informačná výmena, nemožno tu však v žiadnom prípade hovoriť o komunikácii tak komplexných informácií (čo do ich syntaxe, sémantiky, sociálnych motívov a dôsledkov), ktorá charakterizuje ľudské jazyky (a to vrátane jazykov „primitívnych“ skupín). Komunikácia nadobúda parametre jazyka, až keď sa signál „oslobodí z okov“ bezprostredného stimulu, ktorý ho vyvoláva, a ktorý typicky signál indikuje (vonkajšieho: nepriateľ, zdroj potravy... alebo vnútorného: strach, slasť, bolesť...). To však má dve stránky. Jednou stranou mince je dynamické šírenie informácií v prostredí. Jej druhou stranou však je, že odpútanie sa od vlády stimulu otvára priestor pre selektívne šírenie informácií (komu komunikovať, a čo), i pre selektívne šírenie dezinformácií – či už úmyselných alebo neúmyselných. Vzniká tak priestor i pre predstieranie, klam, manipuláciu, a parazitovanie formou *freeridingu* (ja si vezmem tvoje informácie ale nedám ti na oplátku moje).

Ak to je tak, z evolučného hľadiska dáva dobrý zmysel pýtať sa, ako sa vôbec jazyk – a konkrétne jazyková prax výmeny informácií – mohol etablovať. Situácia, ako som ju práve načrtol, totiž vykazuje tenziu kooperatívnych a kompetitívnych motívov, dobre známu zo strategických analýz teórie hier.³² Zdá sa totiž výhodnejšie nespolupracovať: mať výhodu z informácií

³² Modelom by mohla byť slávna *Väzňova dilema*. V kontexte evolúcie pravidiel a spolupráce sa obdobnému problému venuje napr. Jaroslav PEREGRIN, *Človek a pravidla*. Praha: Dokořán 2011. Pozri tiež Ladislav KOREŇ, „Pravidlá: jazyk, spoločnosť a racionalita.“ *Teorie vědy*, roč. 33, 2011, č. 4, s. 591–615.

získaných od druhých, a pritom si nechať svoju informáciu len pre seba, ako pozíčnú výhodu.³³

Mne ale nejde o rozbor tohto zaujímavého problému, ku ktorému by zrejme došlo už v ranej fáze vývoja jazyka. Zaujíma ma genéza relatívne špecializovanej sociolingvistickej praxe *prototvrdenia*. Budem teda predpokladať, že tento problém evolúcia úspešne vyriešila, a ľudské skupiny sú vo fáze, keď v nich protojazyková výmena informácií na určitej úrovni zložitosti viac menej úspešne prebieha (okrem iných praxí, ktoré nemusia byť orientované na výmenu informácií).

Naši aktéri sú však stále extrémne citliví na dva typy javov, ktoré ovplyvňujú jej hladký priebeh:

– Subjekt môže byť lepšie či horšie epistemicky situovaný vzhľadom k nejakej informácii. Z času na čas preto dochádza k tomu, že si – kvôli momentálnej či trvalej kognitívnej indisponovanosti alebo nepriaznivým epistemickým podmienkam vzhľadom na nejakú informáciu – osvojí niečo, čo nezodpovedá fyzickej či sociálnej skutočnosti, a ďalej túto (neúmyselnú) dezinformáciu komunikuje.

– Subjekt môže participovať nielen na informačnej výmene (podľa jednoduchej taktiky *Deľ sa o informácie*, prípadne podľa recipročnej verzie typu *Deľ sa o informácie, avšak len pokiaľ sa delí aj druhý*), alebo na selektívnej informačnej výmene (podľa taktiky *Rozdeľuj informácie, a panuj*), ale i na selektívnej dezinformačnej výmene (podľa taktiky *Klam a tým získaj výhodu*).

Vychádzajme z toho, že citlivosť aktérov na nespoľahlivú alebo manipulatívnu komunikáciu reflektuje skutočnosť, že si uvedomujú výhodu, ktorú im prináša komplexný prostriedok informačnej výmeny na báze epistemickej delby práce. Všimnime si, že dokonca i aktéri so silnou tendenciou k parazitizmu neprehliadnu, že je pre nich niekedy individuálne výhodné zdieľať informácie s druhými, napríklad v prípadoch, keď by sa sami nedokázali ubrániť nepriateľovi, alebo nedokázali by svojpomocne spracovať či prepraviť väčší zdroj potravy, a podobne. Ak je rozoznávaná hodnota veľká, skupina môže postupne rozvinúť celý systém normatívnych postojov a praktík podporujúcich spoľahlivú výmenu informácií: primárne

³³ Pozri napr. KNIGHT *et al.*, „Language: A Darwinian Adaptation?“, Chris KNIGHT, „Ritual/Speech Coevolution: A Solution to the Problem of Deception.“ In: HURFORD, J. R. – STUDDERT-KENNEDY, M. – KNIGHT, Ch. (eds.), *Approaches to the Evolution of Language*. Cambridge: Cambridge University Press 1998, s. 68–91; alebo DESSALLES, *Why We Talk?*

sankcionovaním manipulatívnych dezinformácií, sekundárne však i neúmyselných dezinformácií zavinených laxným prístupom pri spracovávaní a vyhodnocovaní informácií o prostredí. S rozoznávanou spoločenskou hodnotou spoľahlivej informačnej výmeny potom ide ruka v ruke i určitá spoločenská či skupinová požiadavka (norma) epistemickej a jazykovej zodpovednosti. S tým môže súvisieť – ako špekuluje Bernard Williams v jeho pozoruhodnej štúdií³⁴ – spoločenská konštitúcia cnosti pravdovravnosti, ktorá v sebe kombinuje úprimnosť so spoľahlivosťou.

Moja špekulatívna hypotéza je, že *prototvrdenie* sa mohlo etablovať ako kultúrno-evolučná odpoveď ľudských skupín na potrebu spoľahlivej informačnej výmeny v komunite – ako špecializovaná *sociolingvistická prax autorizovanej informačnej výmeny*, v rámci ktorej komunikátor preberá zodpovednosť garanta správnosti komunikovanej informácie, a adresát sa na neho preto môže spoliehať a prípadne i odvolať, či brať jeho autora na zodpovednosť. Uvážme, že analogickým spôsobom sa mohla etablovať prax *protoslubu*, ako odpoveď na potrebu „záväzného slova“ k budúcemu činu, pomoci či spolupráci, na ktoré by sa mohol adresát spoľahnúť, prípadne odvolať a brať jeho autora na zodpovednosť (pôvodne snáď ako recipročný záväzok pomoci druhým). Existujú veľmi zaujímavé hypotézy, že práve potreba záväzkov ako abstraktných inštitúcií (sľubov, dohôd, paktov, a podobne) rôzneho typu (v rôznych typoch vzťahov) bola hnacím motorom evolúcie jazyka.³⁵

Akty *protoslubu* a *prototvrdenia* už nie sú podobné animálnym signálom. Sú totiž intencionálnymi výkonmi aktérov v rámci sociolingvistickej praxe komunity s určitými charakteristickými dimenziami správnosti a nesprávnosti, ku ktorým sú jej účastníci senzitívni. Systém normatívnych postojov, ktorý mám na mysli, je v zásade dvojakého druhu: (1) postoje, v ktorých ukazujeme, že niečo považujeme za správne (formou pochvaly, odmeny, podpory, súhlasu, a podobne), a (2) postoje, v ktorých ukazujeme, že niečo považujeme za nesprávne (formou hanenia, kritiky, nesúhlasu, či nejakých sankcií). V prípade konštitúcie *prototvrdenia* či *protoslubu* mô-

³⁴ Bernard O. WILLIAMS, *Truth and Truthfulness*. Princeton: Princeton University Press 2002. Mój metodologický prístup hypotetickej rekonštrukcie vzniku prototvrdenia v rámci sociálnych skupín je podobný Williamsovmu, ktorý zas čerpá inšpiráciu z genealogického prístupu Edwarda Craiga rozpracovaného v inovatívnej štúdií Edward CRAIG, *Knowledge and the State of Nature*. New York: Oxford University Press 1990.

³⁵ K tomu pozri KNIGHT *et al.*, „Language: A Darwinian Adaptation?“, alebo KNIGHT, „Ritual/Speech Coevolution.“ Priekopníkom v tejto oblasti je však Terrence W. DEACON, *The Symbolic Species*. New York: Norton 1997.

žeme uvažovať o normatívnych postojoch, v ktorých sú normy prítomné len implicitne, bez toho, aby boli aktérmi explicitne formulované alebo formulovateľné. V prípade plnokrvných tvrdení alebo sľubov by sme zrejme mali požadovať explicitnejšie *bytie* noriem, možno súvisiace s existenciou slovíes pre takéto špecifické akty.³⁶

Je však očividne viacero dimenzií správnosti a nesprávnosti, v rámci ktorých môžeme prototvrdenia chváliť resp. kritizovať, a ku každej z nich možno sformulovať určitý normatív:

Pravda: *Kto niečo tvrdí, mal by tvrdiť pravdu.*

Úprimnosť: *Kto niečo tvrdí, mal by veriť tomu, čo tvrdí.*

Poznanie: *Kto niečo tvrdí, mal by mať poznanie toho, čo tvrdí.*

Odôvodnenie: *Kto niečo tvrdí, mal by mať adekvátne dôvody pre to, čo tvrdí.*

Obhajoba: *Kto niečo tvrdí, mal by byť pripravený obhájiť to, čo tvrdí, ak to je spochybnené (rozumnou námietkou).*

A podobne.

Súhlasme predbežne s tým, že plnokrvná jazyková hra na tvrdenie je citlivá voči nejakým normám tohto typu. Okamžite však vyvstanú nasledujúce otázky:

Sú také normy (niektoré z nich) skutočne konštitutívne pre tvrdenie?

Alebo sú to len regulatívy, ktorým podlieha hodnotenie intencionálnych aktivít racionálnych tvorov vo všeobecnosti (a špecificky komunikácia a konverzácia, ako ju charakterizoval Grice)?

Ak platí to prvé: je niektorá norma primárna a ostatné len sekundárne, od nej odvodené (prípadne odvodené od nej plus iných princípov, ktoré nie sú špecifické pre tvrdenie)?

Ak platí to druhé: prečo by samotná prítomnosť normatívov mala implikovať, že tvrdenie je inherentne normatívnym fenoménom (a nie fenoménom typu fajčenia alebo pískania si)?³⁷

³⁶ Austin – v *How to Do Things with Words* – argumentoval, že znakom existencie určitej ilokučnej sily je to, že pre neho existuje konvencionálny jazykový prostriedok – paradigmaticky explicitná performatívna formula. To by odpovedalo tomu, že jazyková komunita už má určité reflexívne povedomie o svojej jazykovej praxi.

³⁷ Vysvetlenie sa ponúka i skrze (Griceovské) maximy (konkrétne maxima *kvality*), ktoré riadia konverzáciu a komunikáciu ako takú, nie špecificky tvrdenia.

4. Jedine poznanie oprávňuje tvrdenie ?

*The account can be roughly summarized in the slogan "Only knowledge warrants assertion".*³⁸

Knowledge Account of Assertion (KAA) odpovedá na uvedené otázky lapidárne sloganom, že *len poznanie oprávňuje (warrants) tvrdenie*.³⁹ Slogan reflektuje hlavnú tézu, že tvrdenie je špecifickou jazykovou hrou podliehajúcou jedinému konštitutívnemu pravidlu

(K): *Je správne (musíš): tvrdiť, že P, len ak vieš P.*

Timothy Williamson, ktorý je autorom najvplyvnejšej verzie tohto prístupu, deklaruje, že ide o teoretickú hypotézu, ktorú treba posudzovať podľa jej plodov. Hlavným cieľom je pritom plauzibilne odlíšiť tvrdenie od iných rečových aktov, ktoré tiež obsahujú pravdivostný nárok (sú *truth-aiming*), a majú to, čo Searle nazval *word-to-world direction of fit*. Ak prijmeme normatívny prístup založený na myšlienke konštitutívnych pravidiel jazykovej hry, máme šancu odlíšiť tvrdenia od rečových hier typu *predikcií, odhadov, prisah*, atd. Potrebujeme však podľa Williamsona zohľadniť špecifické epistemické faktory a normy, ktoré tieto faktory reflektujú.

Základná myšlienka spočíva v tom, že nekvalifikovaná výpoveď deklaratívnej vety je za normálnych okolností tvrdením, a že tvrdiaci sa prezentuje ako garant tvrdeného (obsahu) v tom zmysle, že ho má podložené propozíciálnym poznaním. Vysvetlením je, že aktéri hry na tvrdenie rozoznávajú konštitutívny normatív, ktorý zakazuje tvrdiť „P“ bez toho, aby vedeli, že P. To samozrejme neznamená, že keď poviem „Prší“, ale v kontexte výpovede neviem, že prší, nevykonal som vôbec žiadne tvrdenie, ale nejaký iný rečový akt. Skutočnosť, že aktéri rozoznávajú konštitutívny normatív riadiaci jazykovú hru, znamená len toľko, že sú si vedomí špecifickej dimenzie správnosti resp. nesprávnosti, a toho, že sú v rámci nej kritizovateľní za nesprávne tvrdenia. Williamson chce ukázať, že v prípade jazykovej hry na tvrdenie aktéri rozoznávajú len jednu konštitutívnu normu poznania (K). A práve tým sa tvrdenie líši od iných rečových aktov s pravdivostným nárokom.⁴⁰

³⁸ WILLIAMSON, *Knowledge and Its Limits*, s. 243.

³⁹ Williamsonova koncepcia je rozpracovaná v *Knowledge and Its Limits*, kapitola 11.

⁴⁰ Problematický sa zdá byť akt *prisahy* (*swearing*). Neočakávame snáď, že ten, kto prisahá, že P, by mal vedieť, že P? Williamsonov rozbor tu nie je príliš užitočný. Zdá sa ale, že naznačuje, že v prípade prisah je v hre ešte náročnejší epistemický štandard typu *istoty*. Inou možnosťou, ktorú nezmiňuje, je, že prisaha je exaltovaná a ritualizovaná forma tvrdenia.

V našej špekulatívnej rekonštrukcii praxe prototvrdenia by sme túto hypotézu mohli motivovať nasledovne. Predpokladali sme, že aktéri sú veľmi citliví jednak na možnosť omylu a dezinformácie, jednak na to, že vzhľadom na možnú informáciu sa môžu nachádzať v lepších alebo horších evidenčných podmienkach. Ich citlivosť, primeraná vnímanej hodnote spoľahlivej informačnej výmeny na báze epistemickej deľby práce, ich môže do viesť k etablovaniu jazykových prostriedkov indikovania variácií v ich evidenčných podmienkach (epistemickej pozície) vzhľadom na komunikovateľné informácie. Také indikátory sa môžu etablovať – snáď postupne skrze protoformy – v rečových inštitúciách typu prísah, predikcií, domnienok, odhadov, a podobne. Sú pritom závislé na ústrednej rečovej praxi tvrdenia (alebo prototvrdenia), ktoré je východiskovým (*default*) použitím deklaratívnej vety.

Ak situáciu vidíme v tomto svetle, práve rôzne evidenčné štandardy môžu byť normatívne asociované s rôznymi typmi rečových aktov (s pravdivostným nárokom). Pretože normatívne postoje komunity mohli vyvinúť vitálne tlaky na to, aby informátori adresátom jazykovo indikovali epistemicкую kvalitu informácie vzhľadom na ich evidenčné podmienky, a to v prípade, že sa odchyľujú od *defaultovo* očakávanej epistemickej kvality, ktorá je asociovaná s nekvalifikovanou deklaratívnou výpoveďou.

V prípade tvrdenia by tak prichádzal do úvahy normatív *adekvátnej epistemickej opory* (*warrant* - čo by bolo možné prekladať i ako „záruka“).

Opora:

Kto niečo tvrdí, mal by pre to mať adekvátnu epistemicкую oporu.

Je správne (musíš): tvrdiť, že P, len ak máš adekvátnu epistemicкую oporu pre to, že P.

Tvrdenie by tak mohlo byť identifikované ako jedinečná jazyková hra podliehajúca práve tomuto konštitutívnemu pravidlu (a žiadnemu inému). Pojem adekvátnej epistemickej opory je však vágny. Williamson preto navrhuje nasledovnú špecifikáciu.

Poznanie:

Kto niečo tvrdí, mal by mať poznanie toho, čo tvrdí.

Je správne (musíš): tvrdiť, že P, len ak vieš, že P.

A predkladá argumenty, ktoré majú podporiť hypotézu, že tvrdenie je *nevyhnutne* jedinou jazykovou hrou podliehajúcou len tomuto konštitutívnemu pravidlu.

Ponechajme bokom modalitu nevyhnutnosti, ktorá má esencialistické konotácie, a sústredme sa na tri typy dát, uvádzané Williamsonom ako *prima facie* evidencia v prospech KAA.

(1) Predstavme si, že X si kúpi los v lotérii, v ktorej je šanca na výhru povedzme 1:1000000 (môže byť akákoľvek nízka avšak nenulová). Potom čo žreb prebehol, ale výsledok ešte nebol oznámený, Y povie X-ovi „Tvoj los nevyhral“ (T), zakladajúc tvrdenie T výlučne na uvedenej pravdepodobnosti. Predpokladajme, že T je pravdivé. Napriek tomu by sa X mohol oprávnené ohradiť, že za daných okolností nebolo správne tvrdiť T. Prečo? Pretože Y nevedel, že X-ov los nevyhrá (hoci šanca na výhru bola mizivá). A najlepším vysvetlením nesprávnosti tvrdenia T za daných okolností je podľa Williamsona existencia konštitutívneho normatívu, že tvrdiaci by mal mať poznanie toho, čo tvrdí. Keby sme predpokladali ako konštitutívne pravidlo tvrdenia napr. normatív pravdivosti *Tvrd' P, len ak P!*, nevysvetlili by sme, prečo je tvrdenie T intuitívne nesprávne, pretože T je (podľa predpokladu) pravdivé.

(2) Všimnime si veľmi bežný konverzačný vzorec: ak X niečo tvrdí, zdá sa byť na mieste otázka „Vieš to?“ alebo „Ako to vieš?“ To podľa Williamsona opäť naznačuje prítomnosť normy, že ten, kto niečo tvrdí, by mal mať poznanie toho, čo tvrdí.

(3) Williamson a ďalší zástancovia KAA naznačujú, že mimoriadne silnou podporou pre ich koncepciu tvrdenia je fakt, že dokáže elegantne vyriešiť tzv. *Mooreov Paradox*. G. E. Moore upozornil na to,⁴¹ že je v nejakom zmysle absurdné tvrdiť 1-osobové prítomné vety typu:

A) Prší, ale neverím tomu (že prší).

B) Prší, ale neviem, že prší.

Výzvou je vysvetliť, v akom zmysle je absurdné tvrdiť takéto vety, keď si uvedomíme, že ich časti si formálne ani materiálne neodporujú. Určite by mohol nastať stav vecí, v ktorom prší, a súčasne ja tomu neverím (alebo: neviem, že prší). Akurát, že z nejakého dôvodu, ktorý treba identifikovať, nemôžem správne takú možnosť tvrdiť alebo súdiť.

V rámci KAA však dokážeme elegantne vysvetliť, prečo je absurdné tvrdiť (A) alebo (B):

⁴¹ Pozri napr. George E. MOORE, „Moore's Paradox.“ In: *Selected Writings*. Baldwin, T. (ed.). London: Routledge 1993, s. 207–212; George E. MOORE, „A Reply to My Critics.“ In: SCHLIPP, P. A. (ed.), *The Philosophy of G. E. Moore*. Evanston, IL: Northwestern University 1942, s. 535–677.

Riešenie (B)

- (i) X správne tvrdí „P ale neviem, že P“ (pre *reductio*)
- (ii) X vie že: P ale nevie, že P (z (i), KAA)
- (iii) **X vie, že P** (z (ii), pravidlo: „X vie, že“ distribuuje cez konjunkciu)
- (iv) Xvie, že nevie, že P (z (ii), pravidlo: „Xvie, že“ distribuuje cez konjunkciu)
- (v) **X nevie, že P** (z (iv), propozičné poznanie je faktívne)

Riešenie (A)

- (i) X správne tvrdí „P a neverím, že P“ (pre *reductio*)
- (ii) X vie: P a (on neverí), že P (i), KAA)
- (iii) X vie: P (z (ii), „X vie, že“ distribuuje cez konjunkciu)
- (iv) **X verí: P** (z (iii), poznanie implikuje presvedčenie)
- (v) X vie: (on) neverí, že P (z (ii), „X vie, že“ distribuuje cez konjunkciu)
- (vi) **X neverí: P** (z (v), propozičné poznanie je faktívne)

Všetky uvedené argumenty v prospech KAA však boli v literatúre pomerne efektívne spochybnené.

Po prvé, je v zhode so zdravým rozumom i skúsenosťou, že naše tvrdenia nie sú kritizovateľné vždy, keď ich nemáme podložené poznáním, v prípade, že sme ich zodpovedne založili na (situačne) adekvátnej evidencii, ktorá však nezaručila pravdivosť (a to je možné kedykoľvek, keď je naša epistemická evidencia nekonkluzívna resp. diskvalifikovateľná vo svetle novej evidencie).

Po druhé, Williamsonom udávané dáta môžeme vysvetliť i za predpokladu, že konštitutívny normatív praxe tvrdenia je iný než norma poznania – možno v kombinácii s ďalšími normami, ktoré však nemusia byť pre tvrdenie nijako špecifické. Fungovať by napríklad mohla tradične vyzdvihovaná norma pravdivosti v kombinácii s inštrumentálnym pravidlom: ak chceš v tvrdení dodržať normu pravdivosti, mal by si tvrdiť len to, pre čo máš adekvátnu epistemickú oporu (dôvody, evidenciu, poznanie).⁴² Inou možnosťou je, že dáta vysvetlíme pomocou mechanizmu Griceovských konverzačných maxím (viz. jeho maxima *kvality*), ktoré riadia konverzáciu a komunikáciu vo všeobecnosti, a nie sú teda špecifické pre jazykovú prax tvrdenia.⁴³

⁴² K tomu pozri Matthew WEINER, „Must We Know What We Say?“ *Philosophical Review*, roč. 114, 2005, č. 2, s. 227–251; alebo McFARLANE „What Is Assertion.“

⁴³ Paul GRICE, „Logic and Conversation.“ In: *Studies in the Ways of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1989.

Po tretie, bežné konverzačné vzorce sa nedajú jednoznačne interpretovať ako podpora pre KAA. V bežnej konverzačnej praxi sa totiž vyskytujú rôzne otázky vzhľadom na tvrdenie, ktoré by podľa Williamsonovho spôsobu argumentácie mali poukazovať na úplne iné normy: „Si si istý?“, „Prečo si to myslíš?“, „Máš pre to dôvody?“⁴⁴

Po štvrté, je síce pravda, že KAA ponúka elegantné vysvetlenie Mooreovho paradoxu v prípade (A) a (B) (z predpokladu, že také tvrdenie je podporované poznáním, sa dedukuje spor), nie je však jasné, či ho to uprednostňuje pred konkurenčnými výkladmi, ktoré podávajú alternatívne vysvetlenia Mooreovho paradoxu (skrže alternatívne normy alebo mechanizmus konverzačných implikátúr).⁴⁵

Williamson naznačuje, že intuitívna absurdnosť tvrdení Mooreovských viet je vodou na jeho mlyn, pretože priamo poukazuje na konštitutívnu normu poznania. Dáta sú ale opäť nesmerodajné, pretože pocit absurdity by sme mali aj v prípade tvrdení nasledujúcich viet:

P, ale nechcem, aby ste mi verili, že P.

P, ale neverím, že P.

P, ale nemám pre P žiadne dobré dôvody.

P, ale nie som pripravený ani ochotný hájiť P, keď vznesieš námietku.

P, ale nie som si istý, že P.

Ak má intuitívny pocit absurdity indikovať prítomnosť špecifickej normy tvrdenia, vnucuje sa logicky otázka, prečo by práve norma poznania mala byť konštitutívna pre tvrdenie.

Uvedené námietky proti Williamsonovej koncepcii nepovažujem síce za definitívne, sú však inštruktívne v tom, že poukazujú na slabiny, s ktorými sa musí vyrovnáť. V poslednej časti chcem však poukázať na vážnejší defekt, ktorý sa jasne odкрýva pri kritickom porovnaní s druhým reprezentatívnym normatívnym prístupom – pragmatickým inferencializmom Roberta Brandoma.

⁴⁴ K tomu pozri WEINER, „Must We Know What We Say?“

⁴⁵ Viz opäť WEINER, „Must We Know What We Say?“; McFARLANE, „What Is Assertion.“ Okrem toho, KAA nepodáva rovnako elegantné riešenie tzv. komisívnej verzie Mooreovho paradoxu „P a ja verím, že ne-P“, z ktorej analogickým postupom odvodí len nekompatibilné presvedčenia – čo však nie je prípad sporu.

5. Finále: tvrdenie v rámci pragmatického inferencializmu

Learning to use a statement of a given form involves [...] learning two things: the conditions under which one is justified in making the statement; and what constitutes acceptance of it, i.e. the consequences of accepting it. Here "consequences" must be taken to include both the inferential powers of the statement and any thing that counts as acting on the truth of the statement.⁴⁶

Posolstvom špekulatívnej rekonštrukcie genézy prototvrdenia je, že táto sociolingvistická prax mohla vyrásť z elementárnejších foriem komunikácie, ako je informovanie, varovanie, a podobne. Mohla sa etablovať ako odpoveď ľudských skupín – citlivých na manipulatívne dezinformovanie alebo dezinformovanie formou epistemickej nespoľahlivosti či laxnosti – na potrebu spoľahlivej informačnej výmeny. Povedali sme, že prax prototvrdenia je normatívna: komunita rozvinula systém normatívnych postojov a praktík (typicky sankcií, ale i pochvál rôzneho druhu), v rámci ktorého sa konštituujú určité normatívne očakávania, charakteristické pre danú prax. Jej účastníci v nejakom zmysle chápu, že v sociálnej hre na výmenu informácií komunikátor *preberá zodpovednosť garanta* komunikovaného obsahu (*má povinnosť, preberá určitý záväzok*), a adresát sa na jeho „slovo“ môže obratom spoľahnúť, odvolať, a brať ho na zodpovednosť. Na jednej strane existuje vždy riziko, že komunikátorovo slovo adresáta sklame – podobne ako u aktu sľubu. Na druhej strane, riziko je kompenzované tým, že i pre manipulujúceho či laxného komunikátora sú tu potenciálne negatívne dôsledky, s ktorými musí počítat (sankcie, odmietnutie pomoci alebo spolupráce, ostrakizovanie z praxe informačnej výmeny, atď.).

Videli sme už, že náš špekulatívny model má niektoré zaujímavé analógie vo Williamsonovej koncepcii. Ešte lepšie však zapadá do inferencialistickej koncepcie Roberta Brandoma, ktorá má v porovnaní s KAA určité prednosti. Na tie chcem nakoniec upriamiť pozornosť.

Brandom sa s Williamsonom zhodne na dvoch podstatných veciach:⁴⁷

1. tvrdenie je základné použitie deklaratívnej vety (za normálnych okolností);
2. tvrdiaci autorizuje a preberá za tvrdenie nejakú formu zodpovednosti.

⁴⁶ DUMMETT, *Frege: Philosophy of Language*, s. 453.

⁴⁷ Pozri Robert BRANDOM, *Articulating Reasons*. Cambridge, MA: Harvard University Press, s. 189.

Pre Brandoma, podobne ako pre Dummetta, sú ostatné rečové akty explanačne závislé na paradigmatickej kategórii tvrdenia. Unikum jeho inferencializmu spočíva v pokuse vysvetliť propozičný obsah - charakteristický pre diskurzívnu racionalitu – pragmaticky:

Inference is thus the root notion from which are elaborated both the justificatory responsibility one commits oneself to in asserting, and the assertion license issued thereby. The conceptual role played by the original claim in the social practices of the community is determined by what further assertions that community would accept as appropriate justifications of it, and what assertions they would take it to license or justify.⁴⁸

Bez zabiehania do detailov, základnou myšlienkou je, že až s konštitúciou dostatočne robustnej štruktúry výpovedí, ktoré sú vo vzťahoch *materiálneho vyplývania*, *zlučiteľnosti* a *nezlučiteľnosti* sa konštituuju propozičné obsahy charakteristické pre diskurzívnu racionalitu. Takou štruktúrou je práve *prax tvrdenia*, vnorená v hre *na udávanie a požadovanie dôvodov*, pretože (a) kto niečo tvrdí, berie na seba určitý záväzok zdôvodniť svoje tvrdenie, v prípade že sa spochybní, a (b) spochybníť niečo predpokladá možnosť poprieť to. Na to potrebujeme výpovedné jednotky, ktoré sú vo vzťahoch odôvodňovania (premisy a záver), a odporovania si (alebo nezlučiteľnosti). Inak povedané: potrebujeme robustný logický priestor asertorických výpovedí.⁴⁹

Pre moje účely nie je podstatný Brandomov ambiciózny projekt založiť sémantiku na pragmatike. Ten je samozrejme mimoriadne kontroverzný. Dôležité je, že tvrdenie je proto-typickou jazykovou praxou, vykazujúcou charakteristicky diskurzívnu štruktúru inferenčne previazaných výpovedí. Súčasne je to normatívna prax, konštituovaná v rámci sociálnej praxe na *požadovanie a udávanie dôvodov*, v ktorej prebieha dynamika pripisovania a uznávania *deontických statusov* typu *záväzkov a oprávnení* (Brandom ju príhodne nazýva *deontic scorekeeping*).⁵⁰

In asserting a claim one not only authorizes further assertions, but commits oneself to vindicate the original claim, showing that one is entitled to make it. Failure to defend one's entitlement to an assertion voids its social significance

⁴⁸ Robert BRANDOM, „Asserting.“ *Nous*, roč. 17, 1983, č. 4, s. 637–50.

⁴⁹ Prístupný úvod do inferencializmu v Brandomovom štýle podáva Jaroslav PEREGRIN, *Člověk a pravidla*.

⁵⁰ K tomu pozri Brandomov *opus magnum*, *Making it Explicit*, časť I, kapitoly 3–4. Užitočný úvod podáva Jeremy WANDERER v jeho knihe *Robert Brandom*. Montreal – Kingstone: McGill-Queen's University Press 2008.

as inferential warrant for further assertions. It is only assertions one is entitled to make that can serve to entitle others to its inferential consequences. Endorsement is empty unless the commitment can be defended.⁵¹

Práve prepojenosť nasledovných dvoch aspektov

preberanie zodpovednosti obhájiť tvrdenie T – typicky inferenciami z ďalších tvrdení;

autorizovanie ďalších tvrdení resp. konaní – ako teoretických resp. praktických inferencií z tvrdenia T (+ ďalších tvrdení)

charakterizuje prax tvrdenia.

Uvážme opäť inštruktívnu analógiu. V prípade rečovej hry na sľubovanie sa sľubujúci adresátovi zaväzuje, že sľub splní, a preberá tým súčasne zodpovednosť za jeho splnenie, pretože adresát je oprávnený sa na jeho slovo spoliehať, a prakticky sa podľa toho zariadiť. Podobne, tvrdiaci na seba berie určitý doxastický záväzok k tvrdeniu (+ jeho inferenčným dôsledkom), a preberá súčasne praktickú zodpovednosť, úzko spätú s tým, že tvrdenie neplní len komunikačnú ale aj autorizačnú funkciu, pretože oprávňuje adresáta opakovane tvrdiť obsah pôvodného tvrdenia (+ jeho inferenčné dôsledky), alebo robiť na jeho základe praktické inferencie s dôsledkom v konaní.

Prvým dôležitým momentom v Brandomovej koncepcii je, že tvrdiaci preberá záväzok k tvrdeniu a jeho inferenčným dôsledkom. Druhým dôležitým momentom je, že tvrdiaci je alebo nie je oprávnený k tomuto záväzku (+ jeho inferenčným dôsledkom). Pri spochybnení tvrdenia ide práve o výzvu preukázať oprávnenie k záväzku. Tvrdiaci X môže svoje tvrdenie obhájiť (a) inferenciou z iných tvrdení, pre ktoré má oprávnenie, (b) odvolaním na spoľahlivú percepciu, alebo (c) odvolaním na iného hovorcu Y, ktorý svojím tvrdením autorizoval X-ovo tvrdenie. Ak k spochybneniu nedôjde, je tvrdenie považované za oprávnené. I prípadné námietky a spochybnenia druhej strany ale musia vykazovať určitú štruktúru rozumnosti a byť tak špecifickým spôsobom oprávnené.

Na tomto mieste už mám dostatok materiálu, aby som mohol zavíšiť môj rozbor normatívnej povahy tvrdenia zaslúženou pointou. Williamsov normatívny model tvrdenia je orientovaný primárne na hovorcu, zatiaľ čo Brandomov prístup kladie silný akcent - veľmi správne - na sociálnu povahu tvrdenia. Avšak nie - alebo nielen - preto, že považuje tvrdenie

⁵¹ BRANDOM, „Asserting,“ s. 641.

za jazykovú hru, ktorej účastníci sú senzitivní k určitým normám. I Williamsonova koncepcia má totiž túto črtu. Brandom i Williamson obidvaja hovoria o oprávnenom tvrdení, pre ktoré má tvrdiaci adekvátnu epistemicкую oporu (*warranted assertion*). Pointa je v tom, že Brandom, na rozdiel od Williamsona, primárne koncipuje požiadavku adekvátnej epistemickej opory s ohľadom na esenciálne sociálnu funkciu tvrdenia, chápaného ako akt v komunikačno-autorizačnej praxi informačnej výmeny, ktorá z povahy veci vyžaduje dve strany, a vykazuje dialektickú štruktúru *default-challenge* (tvrdenie sa berie ako *prima facie* oprávnené, pokiaľ nie je druhou stranou spochybnené, alebo tvrdiaci preukázal, že má pre neho adekvátnu oporu).

Pravda, i Williamson zdôrazňuje, že tvrdenia plnia funkciu prenosu poznatkov medzi komunikujúcimi,⁵² v ktorom hovorca autorizuje tvrdenie a súčasne na seba berie určitú zodpovednosť.⁵³ Zásadný problém však vidím v tom, že tento fundamentálny aspekt sa vôbec nepremietol do konštitutívnych pravidiel tvrdiacej hry, ktoré ju majú špecificky vymedziť voči iným jazykovým hrám.⁵⁴

Brandomov prístup tiež svojím spôsobom rešpektuje intuíciu o spojitosti tvrdenia s poznaním. Brandom považuje tvrdenia za kognitívne akty – v tom sa nelíši od plejády iných filozofov. Podáva však neortodoxné vysvetlenie toho, čo znamená považovať akt tvrdenia za vyjadrenie poznatku. Znamená to:

1. pripísať tvrdiacemu doxastický záväzok k tvrdenému obsahu a jeho inferenčným dôsledkom (to odpovedá tradičnej podmienke *presvedčenia*), a súčasne
2. pripísať tvrdiacemu i oprávnenie k tomuto záväzku (to odpovedá tradičnej podmienke *odôvodenia*), a súčasne
3. prebrať za seba záväzok k tvrdeniu a jeho dôsledkom (to odpovedá tradičnej podmienke *pravdivosti*).

⁵² Podobné úvahy naznačuje i John McDOWELL „Meaning, Communication and Knowledge.“ In: *Meaning, Knowledge and Reality*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1998. McDowell argumentuje, že tvrdenie je forma nepriamej percepcie – poznanie z druhej ruky.

⁵³ K tomu pozri Timothy WILLIAMSON, „Knowing and Asserting.“ *Philosophical Review*, roč. 105, 1996, č. 4, s. 489–523, konkrétne s. 521–522.

⁵⁴ Podobnú kritiku formuluje Manuel GARCIA CARPINTERO v článku „Assertion and the Semantics of Force-markers.“ In: BIANCHI, C. (ed.), *The Semantics/Pragmatics Distinction*. Stanford: CSLI Publications 2004, s. 133–166. Garcia Carpintero navrhuje ako konštitutívnu normu tvrdenia: *Musíš tvrdiť, že P, len ak sa tým adresát dostane do pozície vedieť, že P.*

To je akási sociálno-pragmatická verzia klasickej (individualistickej) analýzy poznania ako presvedčenia, ktoré je pravdivé a odôvodnené.⁵⁵ Pragmatická je preto, že nevychádza z analýzy *povahy* či *esencie poznania*, ale z analýzy praxe *pripisovania poznania* v termínoch špecifických záväzkov a oprávnení. A sociálna je preto, že je založená na intersubjektívnej perspektíve.

Komparatívnu devízu Brandomovho modelu vidím v tom, že nepredpokladá pojem *propozičného poznania* ako individualistického (typicky mentálneho) stavu, ktorý predchádza (historicky či explanatoricky) sociolingvistickej praxe, a je možné ho identifikovať bez ohľadu na sociálny kontext. Brandom sa naopak snaží ukázať, že poznanie má hlboko sociálne korene a povahu – je to špecifický sociálno-normatívny status, ktorý nemožno adekvátne pochopiť bez úzkeho vzťahu k sociolingvistickej praxi typu hry na tvrdenie, v rámci fundamentálnej hry na požadovanie a udávanie dôvodov.

Ak sa so mnou zhodnete, že zmienené sociálno-normatívne aspekty sú charakteristické pre jazykovú hru na tvrdenie, možno so mnou budete súhlasiť, že Brandomov normatívny model tvrdenia je adekvátnejší než Williamsonov.

⁵⁵ Williamsonova epistemológia je založená na tom, že *poznanie* je primitívny pojem, ktorý nemožno analyzovať skrze iné pojmy. Klasická analýza poznania ako pravdivého a odôvodneného presvedčenia (či rôzne post-Gettierovské „vylepšenia“) je z tohto pohľadu slepou uličkou.